

ŠPECIFIKÁCIA

NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (EÚ) 2023/2411
o ochrane zemepisných označení remeselných a priemyselných výrobkov
a o zmene nariadení (EÚ) 2017/1001 a (EÚ) 2019/1753
(súhrn požiadaviek podľa článku 9)

‘Detvianska výšivka’

1. Názov

‘Detvianska výšivka’

2. Druh výrobku

Iné textilné výrobky / výšivka

3. Opis výrobku

‘Detvianska výšivka’ je ručne zhotovená výšivka podľa predkresleného vzoru na plátne alebo inom textile. Špecifickosť výšivky spočíva v originálnom nemennom miestnom spôsobe prípravy pomocou „krivej ihly“, ktorou sa vytvára charakteristický retiazkový steh s výrazným reliéfnym efektom. Zložitejším typom vyšívania sú tzv. furmy a mriežka, ktoré predstavujú vyšívania na vyťahovaných nitkách.

Techniky vyšívania:

plná výšivka – celá plocha motívu sa zapĺňa buď husto kladenou retiazkou alebo dlhými stehmi cez šírku motívu,

vyrezávaná výšivka – motív sa okontúruje, resp. obšíje retiazkou, stred sa vystrihne a následne vyšije požadovaný motív

furma a mriežka – priečne nite na plátne sa vyťahujú a vznikne osnova, ktorá sa obvyšívajú podľa želaného vzoru, pri tejto technike je dôležité správne rozpočítanie nití.

Tieto techniky vyšívania sa môžu rôzne kombinovať, v závislosti od druhu plátna a účelu výrobku. Motívy môžu byť plné, vyrezávané, podkladané tylom alebo ich kombinácie.

Spojením pôvodne používaných geometrických vzorov a tvarov z obklopujúcej prírody vznikli špecifické štylizované vzory. Jednotlivé ornamenty majú svoje pomenovanie: zvonček, tulipán, bosorka, srdiečko, oblápanec, paradajka, spúšťaná hviezdička, slimák, zaskakovaná hviezdička, zaskakované zúbky, „bicigel“, dubový lístok, prekladaná hviezdička, grajciarik. Tieto motívy sa vyšívajú po povrchu, v danej oblasti sa hovorí obnietkou. Krivou ihlou možno dosiahnuť efekt plnej výšivky – „plnenuo“, to znamená husto zaplnené plochy motívov.

Pôvodne prevládala žltá a oranžová farba vzoru výšivky, so zmenou materiálov sa začala používať širšia farebná škála a v súčasnosti je prípustné použitie rôznych farieb. ‘Detvianska výšivka’ si vďaka krivej ihle zachováva rovnomernú farebnosť a prirodzený reliéfný efekt.

Okrem ľudového odevu (jednotlivé časti detvianskeho kroja) sa výšivka krivou ihlou uplatňuje aj na rôznych módnych doplnkoch, napr.: kabelky, opasky, šatky, šaty, ako aj na bytovom textile.

4. Špecifikácia vymedzenej zemepisnej oblasti

‘Detvianska výšivka’ sa zhotovuje na území okresu Detva v regióne Podpoľanie, ktorý sa nachádza v Banskobystrickom kraji v južnej časti stredného Slovenska.

Príčinná súvislosť výrobu ‘Detvianska výšivka’ so zemepisnou oblasťou je založená na vlastnostiach výrobu odvodených z ľudských faktorov, povesti a kvalite výrobkov.

Vymedzená zemepisná oblasť je charakteristická roztrúsenými lazníckymi usadlosťami. Izolovanosť územia, odľahlosť obcí a lazov nútilo obyvateľov k sebestačnosti, ľudia si všetko potrebné pre život vyrábali svojpomocne z prírodných materiálov. Výtvarné cítenie a zručnosť obyvateľov pri spracovaní prírodných materiálov a zhotovovaní odevov, ako aj bytových doplnkov sa rokmi zdokonaľovali až vzniklo množstvo osobitých výrobkov s charakteristickými tvarmi, vzormi a farbami. Vďaka tejto izolovanosti ‘Detvianska výšivka’ dlho nebola ovplyvňovaná inými výšivkáorskými štýlmi, modernými technikami a vzormi a pôvodná technika vyšívania ostala zachovaná.

Špecifické vlastnosti výrobu ‘Detvianska výšivka’ sú priamo podmienené originálnym, nemenným miestnym spôsobom prípravy pomocou tzv. krivej ihly, ktorý sa vyvinul a udržiava vo vymedzenej zemepisnej oblasti. Krivá ihla je špecifický nástroj v tvare háčika s ostrým hrotom určený na prepichovanie plátna. Technika vyšívania krivou ihlou spočíva v zachytávaní nite vedenej zo spodnej strany plátna smerom nahor. Vyšívачka drží krivú ihlu v jednej ruke, zatiaľ čo druhou rukou vedie niť zo spodnej strany plátna; niť sa zachytí do háčika, ktorým sa zhora prepichne plátno, následne sa vytiahne na povrch a vytvára sa charakteristický retiazkový steh.

Krivá ihla umožňuje presné vedenie stehu aj po hrubšom alebo nepravidelnom plátne, čo bolo vhodné pre ručne tkané textilie a prírodné materiály používané v lazníckych oblastiach. Retiazkový steh umožňuje plynulé a efektívne vyšívanie ornamentálnych motívov s výrazným reliéfnym efektom. Vďaka krivej ihle sa niť postupne odmotáva z kľbka, neodiera sa o vyšívací materiál pri každom stehu, a výšivka si zachováva rovnomernú farebnosť a prirodzený reliéfný efekt. Používanie krivej ihly, špecifického spôsobu vedenia nite a retiazkového stehu sa odovzdávalo z generácie na generáciu, najskôr v rodinách a neskôr v rámci komunit, čím sa táto tradičná technika stala miestnym know-how, na ktorom sú založené špecifické vlastnosti výrobu ‘Detvianska výšivka’.

Povešť výrobu ‘Detvianska výšivka’ je posilňovaná dlhodobou tradíciou, prezentáciou na výstavách a festivaloch a kultúrno – osvetovou činnosťou, v rámci ktorej je ‘Detvianska výšivka’ prezentovaná ako samostatný a identifikovateľný prvok ľudového umenia. Medzi významné aktivity patrí spolupráca s Podpolianskym múzeom v Detve, kde sa v roku 1997 uskutočnila výstava zameraná na tvorbu a bohatú zberateľskú aktivitu Veroniky Golianovej. Súčasťou tejto výstavy bola aj osobitná prezentácia výrobkov ‘Detvianska výšivka’, ktoré boli pod týmto označením vystavené a sprístupnené verejnosti.

Od roku 2000 funguje stála expozícia Podpolianskeho múzea v priestoroch tradičnej remeselnej dielne „Detvianske ľudové umenie“, kde sa každoročne inštaluje výstava s inou ľudovou tematikou, pričom pravidelnou súčasťou týchto výstav je prezentácia výrobkov ‘Detvianska výšivka’. V roku 2020 bola expozícia zameraná na výrobky ‘Detvianska výšivka’ odčlenená od Podpolianskeho múzea a pokračuje pod názvom „Detvianska izba s ľudovým umením“. Tento výstavný priestor zabezpečuje trvalú a verejne prístupnú prezentáciu výrobkov ‘Detvianska výšivka’, čím prispieva k zachovaniu ich povesti, zvýšeniu povedomia o ich pôvode a posilňovaniu ich väzby na vymedzenú zemepisnú oblasť.

‘Detvianska výšivka’ je každoročne prezentovaná počas Folklórnych slávností pod Poľanou v Detve. V priestoroch dielne Detvianske ľudové umenie sa počas týchto slávností pravidelne usporadúva tematická výstava s prezentáciou výrobkov ‘Detvianska výšivka’.

‘Detvianska výšivka’ bola prezentovaná aj na podujatí Hobby Show v Tokyu (workshop ľudových remesiel z celého sveta), ktoré sa konalo v dňoch 11. – 13. mája 2007. Na pozvanie spoločnosti Nonaka Office C&N ju predstavila remeselná dielňa Detvianske ľudové umenie, pričom Iveta Smileková predvádzala tradičnú techniku vyšívania krivou ihlou. Cieľom podujatia bola prezentácia európskeho kultúrneho dedičstva v Japonsku.

K šíreniu povesti výrobku významne prispieva aj odborná literatúra. V roku 2015 vydalo Detvianske ľudové umenie (autorka Soňa Smileková) publikáciu „... a pekný život tie kvety žili...“, biografiiu o vychýrenej vyšívачke z Detvy, Veronike Golianovej, zakladateľke predajne Detvianske ľudové umenie. Táto publikácia dokumentuje špecifickosť a autentickosť výrobku ‘Detvianska výšivka’ aj prostredníctvom podrobného opisu jeho špecifického výrobného postupu. Napríklad na strane 17 sa uvádza: *„Detvianska výšivka je špecifická tým, že sa vyšívá krivou ihlou na plátne, napnutom na ráme. Krivá ihla je podobná háčiku na háčkovanie, len má ostrý hrot, aby mohla lepšie preniknúť cez látku. Pri práci vedie pravá ruka krivú ihlu zhora a tá látku prepicháva. Ľavá ruka pod rámom drží priadzu a nahadzuje ju na háčik. Potom sa ihla aj s priadzou vytiahne nahor, pričom vzniká retiazkový steh.“* Uvedená odborná publikácia tak priamo potvrdzuje osobitý charakter, tradičnú technológiu výroby a prispieva k posilňovaniu povesti výrobku ‘Detvianska výšivka’ medzi odbornou aj laickou verejnosťou.

Medzinárodné uznanie získala ‘Detvianska výšivka’ aj v dňoch 8. 3. – 14. 3. 2022, kedy sa Detvianske ľudové umenie zúčastnilo podnikateľskej misie s Úradom priemyselného vlastníctva Slovenskej republiky na EXPO DUBAJ, kde prezentovalo výrobky zhotovené tradičnou technikou vyšívania krivou ihlou, ako aj predvádzanie samotnej techniky.

Povedomie o tradičnej výšivke ‘Detvianska výšivka’ sa udržiava aj prostredníctvom pravidelných kurzov vyšívania, prednášok, prezentácií a workshopov pre folklórne súbory, školy i širokú verejnosť, tiež archiváciou a databázou vzorov, aby sa originalita a jedinečnosť výroby výšivky zachovala čo najdlhšie.

V roku 2013 „Detvianska výšivka krivou ihlou“ získala certifikát Regionálny produkt Podpoľanie, ktorý udeľuje občianske združenie Podpoľanie a potvrdzuje pôvod, kvalitu a väzbu výrobku na región. Regionálne značky majú podporiť tradičné miestne výrobky a služby, ktoré sú svojím spôsobom výroby a poskytovania služieb špecifické len pre určitý región.

‘Detvianska výšivka’ bola 13. 05. 2024 zapísaná do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska. O zápis sa zaslúžilo Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky v spolupráci s Centrom pre tradičnú ľudovú kultúru, ktoré je súčasťou Slovenského ľudového umeleckého kolektívu, v oblasti implementácie Dohovoru UNESCO na ochranu nehmotného kultúrneho dedičstva.

5. Dôkazy o tom, že výrobok pochádza z vymedzenej zemepisnej oblasti

Identifikácia výrobku je zabezpečená uvedením názvu ‘Detvianska výšivka’, názvu výrobcu a jeho adresy. Garancia pôvodu výrobku z chráneného územia je daná zemepisnou príslušnosťou výrobcu.

Kvalita výrobku je zabezpečená pravidelným senzorickým hodnotením združenia výrobcov a na základe vlastného vyhlásenia.

6. Opis spôsobov výroby a v príslušných prípadoch používané tradičné spôsoby a osobitné postupy

Všetky etapy výroby sa musia uskutočniť vo vymedzenej zemepisnej oblasti.

‘Detvianska výšivka’ sa zhotovuje podľa predkresleného vzoru na plátne alebo inom textile napnutom na drevenom ráme. Plátno sa prišije na pomocné pásy látky – traký, a pomocou trakov sa upevní na vyšivací rám. Krivá ihla je vlastne háčik s ostrým hrotom na prepichovanie plátna. Technika vyšívania krivou ihlou spočíva v tom, že na povrchu plátna sa zachytáva niť vedená zospodu plátna smerom nahor. V jednej ruke sa drží krivá ihla a druhou rukou sa zospodu plátna vedie niť. Táto niť sa zachytí do háčika, ktorým sa zhora prepichne plátno. Niť sa pomocou háčika vytiahne cez plátno a vzniká retiazkový steh. Takto sa stehy ukladajú husto vedľa seba. Zložitejším typom vyšívania sú tzv. furmy a mriežka. Pri zhotovovaní výšivky sa používajú rôzne techniky vyšívania v závislosti od jednotlivých druhov plátna.

Vyšivacia niť sa pri zhotovovaní výrobku ‘Detvianska výšivka’ vopred nestrihá na určitú dĺžku ako pri bežnom vyšívaní, celá odstrihnutá niť sa opakovane neodiera pri každom stehu o vyšivací materiál. Vďaka krivej ihle a kľbku, z ktorého sa niť postupne odmotáva, sa zhotoví predkreslená časť výšivky z jedného celku – farby a následne sa odstrihne, pričom si zachová rovnomernú farebnosť a prirodzený reliéfny efekt.

Osobitným druhom výšivky krivou ihlou je vyšívanie na vyťahovaných nitkách. Priečne nite na plátne sa vyťahujú a vznikne osnova, na ktorej sa vyšíva tzv. furma (hrachovinka). Základný vzor furmy zdobí mužský kroj: krátku košielku a gety, zložitejší, ktorý sa vyšíva na srdiečko, na šípovú ružu, sa prevažne používa na oplecká, na domové uteráky, odiecky. Tieto vzory sú veľmi efektné a precízne prepracované, hlavne čo sa týka rozpočítania nití, aby sa dosiahol dokonalý ornament.

Vyšivačky z danej zemepisnej oblasti zdokonaľovali výšivku a doplnili ju aj o tzv. vyrezávanie. Jednotlivé ornamenty obvyšivali a vystrihli, čím výšivka dosiahla odľahčený a vzdušnejší vzhľad. Efektne boli aj výšivky na tyl. Osobitnou technikou, v ktorej sa spájala technika vyšívania krivou ihlou s výrezom, je podkladaná výšivka. Vzory sa vyšili retiazkou a následne obvyšivali súčasne cez plátno, ktoré bolo na vrchu, a tyl, ktorý bol zospodu. Plátno sa potom opatrne povystrihovalo a zostal len tyl. Miesto tylu sa používal aj batist a tyl s väčšími dierkami - trútor. Táto technika sa v Detve udomácnila v 30. rokoch minulého storočia.

Na zhotovenie výšivky krivou ihlou sa používajú rôzne typy plátna, najlepšie ľanové, bavlnené, zmes bavlny a ľanu. Typ plátna volíme podľa toho, na aký účel má výšivka slúžiť.

Vzory sa predkresľujú na plátno ručne alebo prenesením vzorov cez kopírovací papier. Na okraje vykresleného plátna sa prišijú zo všetkých štyroch strán tzv. traký, pomocou ktorých sa látka pripevní o vyšivací rám. Traký sú tiež zhotovené z látky, pričom dva kusy trakov tvoria tunel, zvyšné dva kusy trakov majú vyšité dierky. Na dve protiľahlé strany sa prišívajú traký tvoriace tunel a na druhé protiľahlé strany traký s dierkami. Cez tieto dierky sa prevlečie šnúrka a pomocou nej sa plátno priviaže o drevený rám.

Vyšivací rám sa skladá zo štyroch častí – z dvoch hrubších kusov a z dvoch tenších latiek, v ktorých sú vyvrtané dierky. Tieto štyri kusy sa skladajú dokopy, aby vytvorili štvorec, medzi ktorým je napnuté plátno.

Na dva hrubšie kusy latiek sa navlečú traký tvoriace tunel, o tenšie kusy latiek s dierkami sa priviažu šnúrky. Je potrebné, aby bolo plátno maximálne vypnuté, čo dosiahneme pomocou zaťahovania šnúrok okolo tenších latiek. Dierky v nich takisto slúžia na dotiahnutie rámu pomocou malých kolíkov.

Neodmysliteľnou súčasťou pri výrobe detvianskej výšivky je krivá ihla. Háčik je podobný tomu na háčkovanie. Hrúbka háčika sa volí podľa druhu plátna, na ktorom sa vyšíva. Napríklad na vyšívanie na zamate sa používala

krivá ihla s ostrejším háčikom, aby dobre prenikala cez látku, na jemnejších materiáloch tenší háčik, ktorý nerobil do plátna veľké diery. V súčasnosti si nové materiály dostupné na trhu takisto vyžadujú správnu voľbu typu krivej ihly.

Na vyšívanie sa používajú rôznofarebné vyšívacie bavlnky. Kedysi sa vyrábali oveľa tenšie bavlnky, s ktorými sa dali tvoriť aj jemnejšie a menšie vzory. V súčasnosti sú na trhu však už len hrubšie bavlnky, ktorým sa musia prispôbovať aj jednotlivé vzory.

7. Informácie o balení, ak sa balenie musí uskutočniť vo vymedzenej zemepisnej oblasti, pričom v takom prípade žiadateľ poskytne dostatočné dôvody špecifické pre daný výrobok, na základe ktorých sa musí balenie uskutočniť v danej oblasti

‘Detvianska výšivka’ sa musí baliť vo vymedzenej zemepisnej oblasti z dôvodu, aby sa zabránilo porušeniu prirodzeného reliéfneho efektu výšivky alebo vyťahaniu nití, tzn. zachovania kvality a pôvodu výšivky. Balenie vo vymedzenej zemepisnej oblasti zabráni poškodeniu výrobku počas prepravy.

8. Akékoľvek osobitné pravidlo týkajúce sa označovania výrobku

9. Označenie ktorejkoľvek etapy výroby, ktorú vykonáva jeden alebo viacerí výrobcovia v inom členskom štáte alebo tretej krajine, ako je členský štát alebo tretia krajina, z ktorých názov výrobku pochádza, a všetky osobitné ustanovenia zamerané na overenie súladu v tejto súvislosti

10. Ďalšie požiadavky, ktoré stanovili členské štáty alebo prípadne skupina výrobcov, pod podmienkou, že takéto požiadavky sú objektívne, nediskriminačné a zlučiteľné s právom Únie a vnútroštátnym právom
